

РОЗВИТОК ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ЖИТОМИРСЬКІЙ ОБЛАСТІ

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. Сутність та специфіка екологічного туризму.....	5
2. Особливості природно-рекреаційних ресурсів та стан об'єктів екологічного туризму Житомирської області.....	9
3. Аналіз рівня розвитку екологічного туризму в Житомирській області.....	16
4. Розробка екологічно-орієнтованого туру «Природні дива Житомирщини»..	21
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	31
ДОДАТКИ	

АНОТАЦІЯ

Збереження природного середовища для майбутніх поколінь є одним із найбільш важливих завдань для всіх регіонів. Збільшення урбанізаційних процесів і, як наслідок, несприятлива екологія, зростання екологічних катастроф змусили суспільство і людину звернути увагу на природу та спілкування з нею. Таку можливість дають природно-орієнтовані форми туризму. Екологічний туризм – один з порівняно нових видів туристичної діяльності, концепція якого передбачає перш за все дбайливе ставлення до природи, культури й традицій місцевого населення під час подорожей. Популярність цього виду туризму серед туристів швидко зростає в кожному регіоні світу, оскільки співпадає зі світовим трендом відмови суспільства від бездумного споживання природних багатств у напрямі їх збереження та збагачення. Зважаючи на це, актуальною є і розробка відповідних рекомендацій для розвитку екологічного туризму на території Житомирської області.

Метою наукової роботи є оцінка стану, визначення можливостей та розробка рекомендацій щодо стимулювання розвитку екологічного туризму в Житомирській області. Для досягнення поставленої мети вирішувались такі основні наукові завдання: 1) визначена сутність та специфіка екологічного туризму; 2) досліджено особливості природно-рекреаційних ресурсів та об'єктів екологічного туризму Житомирської області; 3) проаналізовано рівень розвитку екологічного туризму в Житомирській області; 4) розроблений екологічно-орієнтований тур «Природні дива Житомирщини».

Для написання наукової роботи використовувались методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, статистичні методи дослідження.

Наукова робота складається зі вступу, 4-х параграфів, висновків та списку використаної літератури. Загальна кількість схем – 1, таблиць – 3.

Ключові терміни: екологічний туризм, природно-рекреаційні ресурси, природно-заповідний фонд, еколого-орієнтований тур.

ВСТУП

Збереження природного середовища для майбутніх поколінь є одним із найбільш важливих завдань для всіх регіонів. Збільшення урбанізаційних процесів і, як наслідок, несприятлива екологія, зростання екологічних катастроф змусили суспільство і людину звернути увагу на природу та спілкування з нею. Таку можливість дають природно-орієнтовані форми туризму, які набули широкого розповсюдження в сучасному світі завдяки сильному впливу в суспільстві екологічних поглядів, політики охорони природи, загострення проблем навколишнього середовища, збереження і охорони біологічного різноманіття.

Екологічний туризм – один з порівняно нових видів туристичної діяльності, концепція якого почала формуватися у 80-ті роки ХХ століття і передбачала перш за все дбайливе ставлення до природи, культури й традицій місцевого населення під час подорожей. Популярність цього виду туризму серед туристів швидко зростає в кожному регіону світу, оскільки співпадає зі світовим трендом відмови суспільства від бездумного споживання природних багатств у напрямку їх збереження та збагачення.

Актуальність розвитку екологічного туризму набуває дедалі більшого значення, тому що саме ця галузь перебуває на початковій стадії розвитку. Екотуристичні мандрівки організуються переважно самостійно, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується.

Мета роботи – оцінка стану, визначення можливостей та розробка рекомендацій щодо стимулювання розвитку екологічного туризму в Житомирській області.

Для досягнення мети дослідження нами вирішувались такі основні наукові завдання:

- визначити сутність та специфіку екологічного туризму;
- дослідити особливості природно-рекреаційних ресурсів та стан об'єктів екологічного туризму Житомирської області;

– проаналізувати рівень розвитку екологічного туризму в Житомирській області;

– розробити екологічно-орієнтований тур «Природні дива Житомирщини».

Об'єктом дослідження виступає екологічний туризм як специфічний вид туристичної діяльності.

Предметом дослідження є теоретично-прикладні аспекти екологічного туризму в Житомирській області.

Для написання наукової роботи використовувались різноманітні джерела інформації. Зокрема, наукова та періодична література по темі дослідження, діюча нормативно-правова база, звітна статистична інформація.

1. Сутність та специфіка екологічного туризму

Туристична індустрія належить до галузей із виразною ресурсною орієнтацією. Окремі види природних ресурсів впливають на рекреаційно-туристичний процес комплексно, взаємодіють і взаємодоповнюють один одного і формують те неповторне природне оточення, на фоні якого людина реалізує свою потребу відпочивати та відтворювати життєву енергію. Ресурси, задіяні в рекреаційно-туристичній діяльності, при дотриманні елементарних природоохоронних і ресурсозберігаючих правил і технологій, можуть використовуватися тривалий час без суттєвих процесів деградації природних і соціально-культурних комплексів навіть за умови значних антропогенних навантажень [7].

Навантаження на навколишнє природне середовище зростає прямо пропорційно темпам росту туристичних відвідувань. Негативні аспекти впливу масового туризму на навколишнє середовище та туристичні ресурси були відмічені ще в 70-х роках минулого століття у зарубіжних та вітчизняних дослідженнях. Сьогодні антропогенний пресинг та його негативний вплив спостерігається практично у всіх секторах туристичної індустрії та видах туризму, у переважній більшості туристських районів.

Зважаючи на це, відбулася еволюція соціально-економічних моделей туристської діяльності. На зміну моделі масового туризму постає модель сталого розвитку, в межах якої найбільш ефективними видами туризму виступають саме екологічно-орієнтовані види.

Науковці та практики туристичної галузі поступово ввели в обіг нові терміни, які альтернативних видів туризму: екологічний, зелений, сільський, природний, гірський, м'який, відповідальний, стійкий та ін. Найчастіше в науковій літературі зустрічається термін «екологічний туризм», вперше запропонований у 1978 р. Г. Міллером, який визначив його, як «життєздатний туризм, чутливий до навколишнього середовища, що включає вивчення природного та культурного середовища і має на меті поліпшення стану в ньому» [1].

За О.О. Бейдиком, екологічний туризм – складова частина рекреаційної діяльності, при якій негативний вплив на природне середовище та його компоненти є мінімальним. Екологічний туризм передбачає гармонійне єднання людини, засобів рекреації, природного середовища та рекреаційної інфраструктури [3].

О.О. Любіцева підкреслює, що екологічний туризм заснований на максимізації використання природно-рекреаційних благ та ресурсів і спрямований на еколого-просвітницьку рекреаційну діяльність [9].

Систематизація визначень поняття «екологічний туризм» представлена в додатку А.

Отже, основна ідея екологічного туризму – це, насамперед, турбота про навколишнє природне середовище, що використовується у туристичних цілях. Власне, саме таке використання природи у сполученні з вихованням любові до неї, усвідомленням важливості її захисту та відтворення і є основною відмінною рисою екологічного туризму, що реалізується в його завданнях та функціях.

Відповідно, головна мета зеленого туризму – абстрагуватися від шуму мегаполіса, зануритися у той світ, у якому жили наші предки.

Основними завданнями екологічного туризму є:

- постійно, систематично і цілеспрямовано культивувати критерій рівноваги навколишнього природного середовища;
- гармонізувати відносини між природою, суспільством і економікою;
- орієнтувати туристичні організації на збереження, відтворення і збільшення споживчої вартості природного середовища за рахунок виділення частини прибутків від туризму на вирішення пов'язаних із цим завдань;
- підкоряти короточасні інтереси отримання прибутку від туризму довгостроковим інтересам щодо збереження природи для прийдешніх поколінь, примноження рекреаційно-туристичних ресурсів, а також подальшого соціально-економічного розвитку місцевих громад на основі екотуризму;

– формувати в туристів почуття особистої відповідальності за стан природи та її майбутнє, стверджуючи в їх свідомості приналежність до неї як невід'ємної органічної частини [4].

Вважаємо, що ці завдання екологічного туризму не варто абсолютизувати і розглядати у відриві від таких функцій екологічного туризму як, інтелектуально-освітня, культурно-пізнавальна, естетично-художня, дозвіллево-розважальна [5].

Варто виділити також основні ознаки екологічного туризму:

– будь-яка подорож, протягом якої мандрівник вивчає навколишнє середовище;

– подорож, в якій природа є головною цінністю;

– доходи від екологічного туризму спрямовуються на фінансову підтримку захисту навколишнього середовища;

– еко туристи особисто беруть участь у діях, які спрямовані на збереження або відновлення дикої природи;

– еко тур – це подорож, в якій всі дії є «екологічно м'якими».

Ресурси екологічного туризму – це об'єкти та явища природного чи природно-антропогенного походження, які мають певну привабливість, можуть бути використані та використовуються для організації та здійснення туристичної діяльності [5].

Основними об'єктами екологічного туризму є унікальні природні комплекси, зокрема особливо охоронювані природні території (ООПТ)/об'єкти особливої державної охорони.

Об'єкти особливої державної охорони, що формують ключові території екомережі, – це найбільш цінні з природоохоронного, екологічного, наукового, естетичного, рекреаційного поглядів природні території та акваторії, яким з огляду на їх унікальність чи типовість державою надається особливий охоронний правовий статус [5].

Екомаршрути повинні бути: екологічними; привабливими; доступними; змістовними; функціональними; багатоаспектними. При розробці та

проектуванні екологічно-орієнтованих турів необхідно обов'язково враховувати основні вимоги до екологічних маршрутів та їх класифікацію за різними ознаками, а також технологію комплектування туристичних груп.

Для більш глибокого розуміння цього виду подорожей наведемо 10 заповідей екотуриста, сформульованих (TIES):

- пам'ятати про уразливість Землі;
- лишати тільки сліди, забирати з собою тільки фотографії;
- пізнавати світ, у який потрапив: культуру народів, географію;
- шанувати місцевих мешканців;
- не купувати вироби виробників, що піддають небезпеці навколишнє середовище;
- завжди ходити тільки протоптаними стежками;
- підтримувати програми з захисту навколишнього середовища;
- де можливо, використовувати методи зберігання навколишнього середовища;
- підтримувати (патрунувати) організації, що сприяють захисту природи;
- подорожувати з фірмами, що підтримують принципи екотуризму [10].

Відповідно до вищенаведеного, вважаємо, що екологічний туризм – це діяльність, що розвивається і функціонує на відносно незмінених господарською діяльністю природних територіях, зокрема природоохоронних, з урахуванням стійкості і рекреаційно-туристської місткості ландшафту, при дотриманні природоохоронних норм і технологій під час виконання екологічних турів і програм. Цей вид відпочинку спрямований на усамітнення та спілкування з природою, проживання в сільському середовищі або інших екологічних територіях.

2. Особливості природно-рекреаційних ресурсів та стан об'єктів екологічного туризму Житомирської області

За наявністю рекреаційних ресурсів Житомирщина посідає одне з провідних місць у державі. Це край озерних, річкових і лісових ландшафтів. Поверхневі водні ресурси в Житомирській області формуються в основному із місцевого стоку у річковій мережі переважно на власній території, за рахунок атмосферних опадів, а також транзитного стоку, який надходить із суміжних областей.

Середня величина річкового стоку складає 3300 млн.км³, з них на території області формується 2800 млн. м³. В області нараховується 2822 річки загальною протяжністю 13,7 тис. км, із них 329 – довжиною більше 10 км, протяжністю 6692 км і 2493 – довжиною менше 10 км, протяжністю 7062 км.

В структурі гідрографічної сітки великих річок немає, середніх річок вісім: Тетерів, Случ, Ірша, Уборть, Ствига, Словечна, Уж та Ірпінь. Водність рік області досить нерівномірна по сезонах року та кліматичних зонах. Так водність рік в північних районах в 1,5-2 рази вище ніж у південних, до 70 % стоку річок припадає на весняну повінь, або літні паводки і лише до 30% – на решту періоду року.

Водозабезпеченість в області в середній по водності рік становить 2,6 тис.м³/чол., в маловодний рік – 0,9 тис. м³/чол. В літню межень значна частина рік в південних районах області пересихає, що робить неможливим забір води без будівництва підпірних споруд, ставків та водосховищ. В області нараховується 54 водосховища, загальною площею 7,6 тис. га та сумарним об'ємом 174,671 млн.м³ [6]. В області розміщено 10 озер, площа дзеркала яких 323,8 га.

На території Житомирської області налічується три гідрологічні заказники. Бальнеологічні ресурси представлені радоновими лікувальними водами, торфовими та сапропелевими лікувальними грязями [9, с. 212].

Житомирська область займає провідне місце в Україні за запасами лісових ресурсів. Загальний запас стовбурової деревини становить понад

200 млн. м³. На кожного жителя області припадає 0,7 га лісів, по Україні – 0,2 га.

Варто зазначити, що землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення складають 136751,63 га. Основними постійними лісокористувачами є держлісгоспи Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства загальною площею 796,4 тис. га, лісогосподарські підприємства АПК – 299,79 тис. га [6].

Рослинний світ Житомирщини характеризується великою різноманітністю флористичних комплексів і має велике народногосподарське значення. Усього він налічує близько 1600 видів, із яких підлягають особливій охороні за Бернською конвенцією (1979) 13 видів; занесені до Європейського червоного списку рідкісних видів, які зникають у Всесвітньому масштабі (1991) – 4 види (які зникають у всесвітньому масштабі); занесені до Червоної книги України (2009) – 99 видів; регіонально рідкісні види судинних рослин, які потребують охорони у Житомирській області – 154 види тощо [6]. Отже, є змога розробити пізнавальні ботанічні еколого-орієнтовані маршрути.

Загальна кількість видів тварин, занесених до Червоної книги України станом на 2017 р. складала – 98 видів. Загальна кількість видів тваринного світу на території області, що охороняються – 24 види [6].

Область володіє багатими природними ресурсами. На її території виявлено понад 250 родовищ корисних копалин: мармуру, самоцвітів та ін. На території області видобувається напівдорогоцінне каміння – берил, топаз, кварц. З лікувальною метою використовуються радонові води, рідше – радоново-радієві.

Територіально екологічний туризм в Україні концентрується саме на землях об'єктів природно-заповідного фонду, до складу якого входять численні та різноманітні за статусом об'єкти.

Природоохоронні, пізнавальні, наукові, рекреаційні функції на Житомирщині здійснюються на 222 об'єктах природно-заповідного фонду. Серед них: Поліський та Древлянський природні заповідники, заказники

загальнодержавного значення «Часниківський», «Забарський», «Дідове озеро», пам'ятка природи загальнодержавного значення «Модрина» на території ДП «Городницьке лісове господарство», де зберігаються та охороняються насадження модрина європейської віком 140-180 років. Середня висота дерев – 50 м, окремі екземпляри – 56 м, середній діаметр – 60 см, а окремі дерева мають 120 см.

Одним з головних і найдієвіших методів збереження біорізноманіття є створення природоохоронних територій. Саме вони забезпечують умови, необхідні для зменшення шкідливого антропогенного впливу на біологічні об'єкти, сприяють збереженню екологічних систем, у яких можуть підтримуватися природні механізми відносин між біологічними видами, конче потрібними для існування екосистем Житомирщини [6].

Станом на 01.01.2018 р. до складу природно-заповідного фонду Житомирської області входить 222 об'єкти загальною площею 136, 75 тис. га, з них загальнодержавного значення – 20 об'єктів площею 57,94 тис. га, місцевого значення – 202 об'єкти площею 78,81 тис. га. Відсоток заповідності становить 4,6 % (додаток Б).

В області знаходяться водно-болотні угіддя міжнародного значення «Поліські болота» загальною площею 2,145 га. На території Олевського та Овруцького районів розміщується найбільший в Україні за площею Поліський природний заповідник. Його загальна площа – 20104 га.

На території області нараховується 23 парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, у тому числі п'ять загальнодержавного і 18 місцевого значення. Загальна площа – 361,84 га. Три дендропарки займають площу 14,9 га [2, с. 88].

За результатами рейтингової оцінки об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області загальнодержавного значення найбільше балів серед заповідників загальнодержавного значення має Поліський природний заповідник (Олевський та Овруцький райони); серед ботанічних заказників загальнодержавного значення – урочище «Модрина» – ботанічна пам'ятка природи (Новоград-Волинський район); серед лісових заказників

загальнодержавного значення – Туганівський (Новоград-Волинський район); серед гідрологічні заказники загальнодержавного значення – Дідове озеро (заболочене озеро та прилеглі болота) (Овруцький район) та Червоновільський (заболочений сосновий ліс) (Новоград-Волинський район); серед зоологічних заказників – Орнітологічний загальнодержавний заказник «Часниківський» (Смільчинський район); серед інших природних об'єктів – Ботанічний сад Житомирського національного агроекологічного університету.

В цілому, % використання об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області загальнодержавного значення за показником «Туристична значущість» складає 83 % , вважаємо, що це доволі високий рівень. За показником «Доступність» % використання склав 67 %. Це означає, що об'єкти природно-заповідного фонду Житомирської області загальнодержавного значення потребують від туристів відповідних зусиль, щоб до них достатися (транспортна інфраструктура, необхідність залучення спеціального автомобільного транспорту, отримання відповідних дозволів для потрапляння на територію, залучення спеціально підготовлених гідів, використання відповідних інформаційних показників та знаків тощо). Стан збереження об'єктів є високим та складає 81 %. Загальний рейтинг – 77 %, що цілком доводить актуальність включення об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області загальнодержавного значення, в якості атрактивних, до програм екологічно-орієнтованих турів по Житомирській області (додаток В).

Екомережа Житомирської області виконує провідні функції щодо покращення біорізноманіття, сприяє збалансованому та невиснажливому використанню біоресурсів регіону. Станом на 01.01.18 площа екомережі області становить 1836,1 тис. га, в тому числі ліси та лісовкриті площі – 1094,3 тис. га (59,6%), пасовища, сіножаті – 315,1 тис. га (17,2%), відкриті заболочені землі – 101,0 тис. га (5,5%) (додаток Г).

На нашу думку, варто окреслити й проблемні питання розвитку заповідної справи в Житомирській області:

– основною проблемою в розвитку заповідної справи в області і створення нових об'єктів є отримання згоди землекористувачів. Після проведення наукових досліджень, підготовки наукового обґрунтування та проекту створення об'єкта природно-заповідного фонду землекористувачі та власники земельних ділянок не дають згоду на його утворення;

– збереження об'єктів природно-заповідного фонду, які розміщені на землях лісогосподарського призначення у зв'язку із всиханням хвойних насаджень. В області склалася тривожна ситуація з всихання хвойних насаджень. Площі усихаючих хвойних насаджень щороку зростають і цей процес приймає загрозливий характер. Якщо раніше всихали пристигаючі та стиглі насадження то на сьогодні гинуть молодняки і лісові культури. Лісопатологічні процеси та пов'язане з ним всихання відбувається і на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду. В той же час на землях лісогосподарського призначення державних підприємств Житомирського обласного управління лісового та мисливського господарства знаходиться 156 об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 111,7 тис. га. Разом з тим чинним законодавством з 1 квітня до 15 червня збороняється проведення санітарних рубок лісу, тобто в період розмноження шкідників лісу. Це також є ще однією з причин того, що керівники лісогосподарських підприємств не дають згоду на створення нових об'єктів природно-заповідного фонду [6].

Має місце значний антропогенний вплив, який пов'язаний з проведенням самовільної господарської діяльності з використання надр (видобутку бурштину) у Поясківському заказнику загальнодержавного значення розташованого в Олевському районі Житомирської області.

Варто також зазначити, що в лісах Житомирської області склалася тривожна ситуація з всихання хвойних насаджень. Площі усихаючих соснових та ялинових насаджень щороку зростають і цей процес має загрозливий характер. Якщо раніше всихали пристигаючі та стиглі насадження, то на сьогодні гинуть молодняки. Лісопатологічні процеси та пов'язане з ним

всихання відбувається у всіх лісах, у тому числі на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду та генетичних резерватах.

Щодо географії розміщення об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області, в т.ч. й загальнодержавного значення, то варто зазначити, що область розташована у двох природно-кліматичних зонах, північна її частина – у зоні Полісся, південна – у межах Лісостепу, що дозволяє Житомирський туристичний район поділити на два туристичні підрайони: Південний з центром в м. Житомир та Північний з центром в м. Коростень. Південний туристичний підрайон розташований у південній частині області і займає близько 55,0 % території області [8].

Розвиток екологічного туризму рекомендований та є перспективним у зонах, де сконцентрована найбільша кількість об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області. Це південний туристичному підрайоні у Житомирській, Бердичівській, Новоград-Волинській, Радомишльській туристичних зонах (центрах) та у північному підрайоні в Овруцькій та Олевській туристичних зонах (центрах) Поліського туристичного регіону [8] (додаток Д).

В цілому, варто зазначити, що на теперішній час більшість об'єктів природно-заповідних фондів Житомирської області практично не виконують покладених на них рекреаційних функцій та фактично не задіяні у процес популяризації та розвитку екологічного туризму. В адміністрації багатьох природно-заповідних об'єктів часто мають слабе уявлення про сутність екологічного туризму та принципи його організації, планування і управління, що на сьогодні є суттєвою проблемою і фактично унеможливує діяльність у цій сфері.

Більша частина об'єктів природно-заповідного фонду Житомирщини має застарілу туристичну інфраструктуру, не проводять активних рекламних кампаній із залучення туристів, мають недостатньо високий рівень атрактивності екологічних маршрутів у порівнянні з провідними світовими маршрутами, отримують недостатнє державне фінансування та підтримку

функціонування цих об'єктів, що у підсумку стримує залучення більшої кількості вітчизняних туристів і фактично перешкоджає розвитку міжнародного попиту.

Серед позитивних зрушень у даній сфері слід відзначити наступні тенденції:

- поступове облаштування територій об'єктів природно-заповідного фонду елементами рекреаційної інфраструктури та розробка нових туристських маршрутів і екологічних стежок;

- розширення спектру пропозицій від туроператорів щодо програм так званого активного відпочинку як всередині країни, так і за кордоном, розширення рекламування турагентами турів екологічного спрямування;

- продовжується активна робота з розвитку стратегічного планування сфери туризму на засадах програмно-цільового підходу. Так, Держтуризмкурорт у 2012 році разом з експертами Європейської Комісії та залученням експертів Всесвітньої туристичної організації здійснив розробку проекту Концепції Державної цільової програми розвитку туризму та курортів на період до 2022 року. Серед шляхів виконання Програми з точки зору розвитку екологічного туризму зазначається необхідність забезпечення інфраструктурного облаштування та інформаційного забезпечення найбільш привабливих для відвідування туристами об'єктів культурної спадщини та природно-заповідного фонду. На цій основі вже були розроблені проекти регіональних програм розвитку туризму в окремих областях України.

Проблеми, що виникають на шляху впровадження практики екологічного туризму на загальнодержавному рівні та рівні області представлені в додатку К.

Загрозами, що можуть стати на заваді розвитку екологічного туризму в Житомирській області, можуть бути:

- конкуренція з боку суб'єктів рекреаційної господарської діяльності з інших регіонів і країн;

- низький попит на рекреаційні послуги, що надаються в регіоні;

– незадовільний рівень інформованості потенційних споживачів та інвесторів про рекреаційні можливості регіону;

– подальше зниження рівня платоспроможного попиту з боку населення, обсягів фінансування та інвестування галузі, погіршення екологічної ситуації в регіоні;

– спад атрактивності рекреаційних ресурсів природного й антропогенного походження внаслідок нераціонального їх використання та організації недостатньо ефективних заходів щодо їх охорони;

– недостатність підприємницької ініціативи в рекреаційній галузі регіону.

Отже, Житомирська область має природно-рекреаційні ресурси та потужний потенціал природно-заповідного фонду, які є придатним для використання у туристичній діяльності та, відповідно, є передумовою для розвитку екологічного туризму. Раціональне та ефективне використання цих природних багатств надасть можливість значно збільшити прибутковість туристичних підприємств і, у свою чергу, сприятиме наповненню бюджету регіону.

3. Аналіз рівня розвитку екологічного туризму в Житомирській області

Екологічний туризм, за оцінкою аналітиків охоплює вже понад 10% туристичного ринку, а темпи його росту перевищують відповідні темпи у всій індустрії туризму. Головною рушійною силою бурхливого розвитку екологічного туризму є швидко зростаючий попит на рекреацію на природі, який визначається збільшенням невідповідності середовища проживання сучасної людини її фізіологічним і психологічним потребам.

Природно-рекреаційні ресурси та заповідні території Житомирської області мають особливу цінність та відіграють особливу роль у подоланні сучасних соціально-економічних проблем і забезпеченні оптимальної для проживання людей якості середовища. Відновлення фізичних і духовних сил людини, здоровий відпочинок позитивно впливають на економічний ефект у сфері матеріального виробництва та розумової праці. Тому рекреаційна сфера

розглядається економістами як складова частина єдиного народногосподарського комплексу.

Хоча екологічний туризм в Україні ще не набув значного поширення, зважаючи на існуючий ресурсний потенціал, перспективним регіоном його організації є Українське Полісся, до складу якого входить Житомирська область. Житомирщина приваблює екотуристів насамперед тим, що має достатню кількість природних ресурсів, які можуть зацікавити найрізноманітніші запити відпочивальників.

На території міста Житомир діє близько 30 туристичних агенцій. Для визначення наявності туристичних пропозицій на ринку міста та області екологічно-орієнтованих турів, ми проаналізували інформацію на інтернет-сайтах цих фірм (таблиця 1).

Таблиця 1.

Екологічно-орієнтовані турів, що пропонуються туристичними фірмами

Назва туристичної фірми	Назва туру, маршруту	Програма туру	Маркетингові характеристики туру (цільові споживачі, тривалість, період року, ціна і т.д.)
Туристична агенція «Патріот», м. Житомир	«Багатство корисних копалин» (м. Житомир – м. Овруч – м. Житомир)	Вїзд до Овруцько-Словечанського кряжу. Мандрівка по ньому, відшукування корисних копалин. Приготування їжі на вогні, ночівля в наметах. Прибуття до м. Овручу.	Молодь, літні люди, які люблять активний відпочинок. Тривалість туру – 3 дні. Період – кінець травня-початок вересня. Ціна – 1150 грн.
	«Легенди Нору» (м. Житомир – Овруч-Бондарі – Сорокопень – Нові Велідники – Старі Велідники – Кошечки – Листвинське лісництво – Нова Рудня – Словечно – м. Житомир)	Курганні могильники в районі м. Овруча. Р. Іллімка. Неповторні ландшафти, які претендують на потрапляння у спадщину ЮНЕСКО. Система лісових балок. Унікальні ландшафти. Священна криничка. Покинута польське кладовище XIX століття. Єврейське кладовище і могила цадика Ізраеля Дов Бер. Пасіка. Дегустація меду.	Молодь, шанувальники природи. Тривалість туру – 1 день. Період року – з травня по вересень. Ціна – 320 грн.

		<p>Священна криниця. Культ жертвних рушників. Кварцитний кар'єр «Володимирові копальні». Залишки помістя Потоцьких. Піщаний кар'єр із закам'яніlostями Юрського періоду. Озеро Плитниця. Заболочений ліс і болота із хижими рослинами. Рекреаційний об'єкт «Камінь». Урочище Мощаниця. Найдовше болото в Європі. Покинута військове містечко. Священна криниця.</p>	
«ВІТА»	«Водний рай»	<p>Сплав на байдарках, катамаранах, надувних човнах (рафтинг). Навчання рафтингу річки Тетерів. Приготування їжі на вогні, ночівля в наметах.</p>	<p>Молодь до 40 років. Тривалість туру – 2 дні. Період туру – квітень-жовтень. Ціна – 850 грн.</p>
«Ска-тур»	«Райський відпочинок»	<p>Подорож до річки Случ. Піший маршрут від Новоград-Волинського і до м. Березне. Відпочинок з наметами. Пізнання природи, знайомство з руїнами замків, старих городищ, величезних галявин Рододендрона – жовтих великих квітів.</p>	<p>Молодь, літні люди, які люблять активний відпочинок. Тривалість туру – 2 дні. Період – кінець травня-початок вересня. Ціна – 920 грн.</p>
Туристична агенція «СМАЙЛ», м. Житомир	с. Буки+ Олександрія (м. Біла Церква)	<p>Подорож до с. Буки, Київської області. Відвідування дендрологічного парку «Олександрія» (м. Біла Церква).</p>	<p>Дорослі, школяри, студенти. Тривалість – 1 день (8-9 год.) Ціна – 350 грн. Додатково оплачуються вхідні квитки, харчування.</p>
Житомирський обласний інформаційно-туристичний центр	«Український стоунхендж» (м. Житомир – м. Олевськ – Заказник	<p>Тур розпочинається з оглядової екскурсії по м. Олевськ: Свято-Миколаївська церква; оглядовий майданчик</p>	<p>Для людей всіх вікових категорій, які надають перевагу активному відпочинку.</p>

	«Камінне село» – м. Житомир)	корчми «Гетьман»; садиба поміщика Богомазова (пам'ятники архітектури XIX ст.); р. Уборть, парк із встановленими бортями (вулицями для диких бджіл); історична пам'ятка «Бабина гора». Заказник «Камінне село»: великі кам'яні скелі, які виглядають з-під землі, розташувались прямо посеред лісу; можна побачити азалію понтійську, яка росте лише в Малій Азії, на Кавказі й Поліссі.	Тривалість – 1 день (13 год.) Період туру – квітень-жовтень. Ціна – за допомвленістю.
Туристична агенція «Карпати щотижня», м. Новоград-Волинський	Турпохід Карпатами	Піший похід з доставкою на автобусі у точку «А» у перший день та із збором у точці «Б» четвертого дня. Весь інший шлях долається пішки з рюкзаками, казанами, наметами та іншим спорядженням на власних плечах. Даний похід підлаштований на справжніх цінителів природи Карпатських гір, які розуміють, що таке можливі труднощі непередбачуваної погоди гірської місцевості, і які із захопленням долають будь-які перепони дикої природи.	Молодь, літні люди, які полюбляють активний відпочинок. Тривалість – 4 дні (3 ночі). Період року: весна. Вартість – 1750 грн.

Джерело: власна розробка автора.

Із всіх досліджених туристичних агенцій лише чотири, а також туристично-інформаційний центр Житомирської обласної державної адміністрації, можуть запропонувати своїм споживачам тури, де об'єктами показу виступають об'єкти природно-заповідного фонду. Причому туристична агенція «Патріот», «ВІТА», «Єка-тур» пропонують туристам активний еколого-орієнтований відпочинок по Житомирщині, а туристична агенція «Карпати щотижня», яка функціонує у м. Новоград-Волинський, пішохідний гірський

похід у Карпати. До програми туру «Український стоунхендж», який пропонується Житомирським обласним інформаційно-туристичним центром входить відвідування як природних об'єктів, так й історичних пам'яток. Туристична агенція «СМАЙЛ» пропонує відвідування дендрологічного парку «Олександрія», який знаходиться у м. Біла Церква, Київської області.

Щодо цільової аудиторії на яку орієнтовані тури, то це – і молодь, і люди середнього та старшого віку. Головна умова – вони надають перевагу активному відпочинку, знаходитися в гарній фізичній формі та любити і поважати природу.

Середня тривалість турів від 1 до 3 днів. Переважно всі подорожі є актуальними у період із квітня по жовтень.

Ціна туристичних пакетів залежить від тривалості подорожі, відстані до об'єктів показу та додаткових послуг, які можуть бути надані туристам. Діапазон цін – від 320 до 1750 грн.

Пропозиція екологічних подорожей на туристичному ринку орієнтована як на індивідуальне, так і групове обслуговування туристів. Тобто такі поїздки є організованими та спланованими, відбуваються згідно з графіками.

Проте варто зазначити, що в екологічно-орієнтовані подорожі жителі Житомирської області їздять і не звертаючись до туристичних агентств. Вони самостійно планують свої маршрути та їдуть своїми групами та компаніями, як власними автівками, так і іншим транспортом. Зокрема, велосипедами.

В цілому, варто зазначити, що рівень розвитку екологічного туризму у Житомирській області є незадовільним. Вважаємо, що це є наслідком відсутності загальної стратегічної спрямованості в діяльності туристичних організацій на розвиток пріоритетних видів туризму; низького рівня сервісного обслуговування; відсутності екологічної свідомості, культури та все ще існуючого у переважній більшості громадян зневажливого ставлення до природи; низького розвитку екологічної інфраструктури та технологій та інш.

Пропоновані нами пріоритетні стратегічні напрями розвитку туризму у Житомирській області представлені в додатку Л.

Отже, що не зважаючи на значний природний потенціал міста та області екологічний туризм не набув високого рівня популярності серед туристів. У Житомирській області цей вид туризму перебуває на початковій стадії розвитку. Екотуристичні мандрівки організуються переважно на самодіяльному рівні, комерційна діяльність у цьому напрямі лише зароджується.

Подальшу діяльність з розвитку екологічного туризму в Житомирській області необхідно спрямовувати в русло підвищення ролі ресурсного потенціалу регіону при формуванні високоефективного туристичного комплексу, зокрема шляхом інтенсифікації використання об'єктів природно-заповідного фонду. Ця проблема набуває більшої актуальності в аспекті проголошеної в Україні політики децентралізації. Екологічний туризм в Житомирській області має розвиватися в руслі сучасних світових підходів і концепцій, особливості яких полягають у тому, що такий вид туризму не тільки задовольняє бажання спілкуватися з природою, а й мобілізує потенціал туризму на охорону природи, соціально-економічний розвиток, еколого-освітню діяльність, сприяє створенню нових робочих місць, залученню місцевого населення та підвищенню загального культурного рівня суспільства.

4. Розробка екологічно-орієнтованого туру «Природні дива Житомирщини»

Об'єктами екологічного туризму можуть бути як природні, так і культурні визначні пам'ятки, природні й природно-антропогенні ландшафти, де традиційна культура становить єдине ціле з навколишнім середовищем. Об'єктами екотуризму можуть стати й екзотичні рослинні співтовариства, або біоценози, наприклад, тропічні ліси, що цвітуть, літня тундра й весняна пустеля. Але частіше туристів приваблюють унікальні ландшафти в цілому.

В якості об'єктів пропонованого авторського еколого-орієнтованого туру «Природні дива Житомирщини» (рис. 1) було взято – ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Плотниця» (м. Олевськ), геологічний заказник

державного значення «Камінне село» (м. Олевськ), Поліський заповідник (м. Олевськ, м. Овруч), Словечансько-овруцький кряж (м. Овруч). Узагальнена характеристика еколого-туристичних об'єктів туру «Природні дива Житомирщини» представлена у таблиці 2.

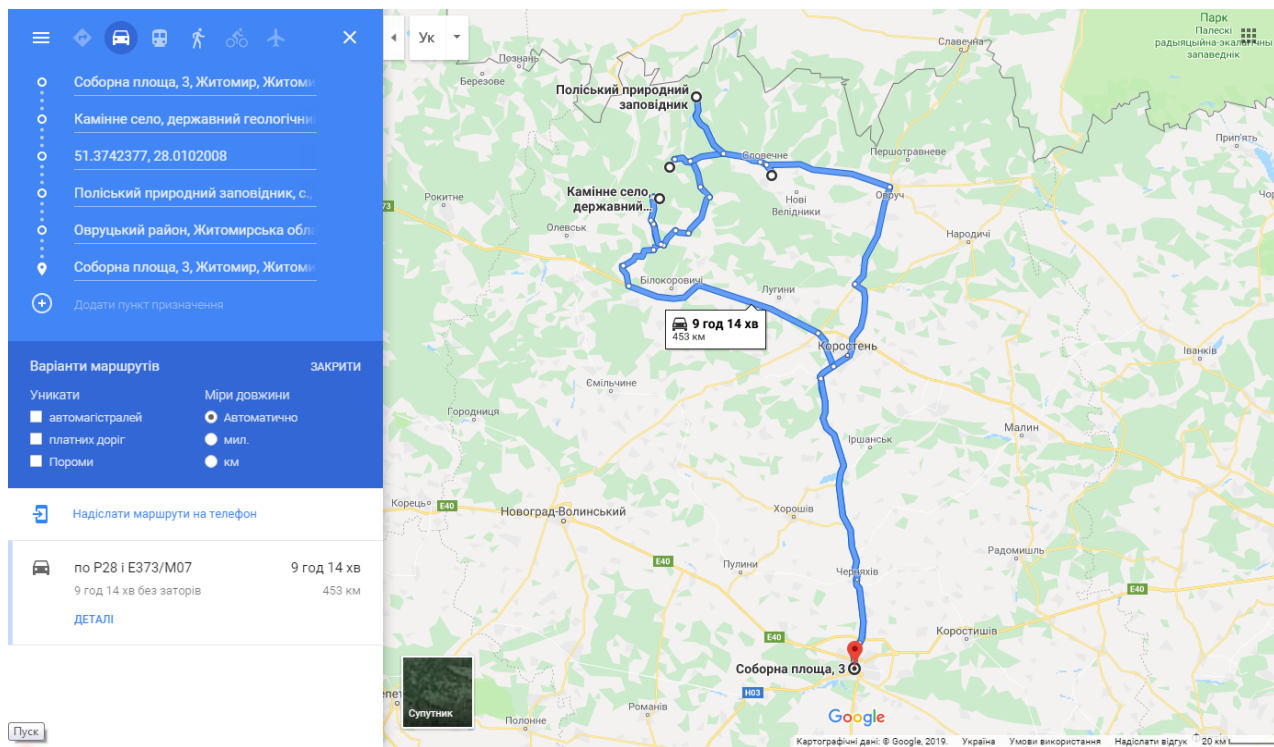

Рис. 1. Пункти маршруту «Природні дива Житомирщини»

Джерело: власна розробка автора.

Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Плотниця» (державного значення з 1980 р.) розташований в Олевському районі Житомирської області, на північний схід від села Замисловичі, межує з Перганським лісництвом Поліського природного заповідника. Площа 460 га. Перебуває у віданні Білокоровицького лісгоспагу. Являє собою комплекс сфагнового болота і прилеглих заболочених лісів. Тут виявлено рідкісні для України пухівково-сфагнові та багново-сфагнові угруповання зі сфагнами бурим та червоним і пригніченою сосною. У мочарах – рідкісні шейхцерієво-сфагновіценози. Ліси заболочені, соснові та березово-соснові; у трав'яно-чагарниковому підрості зростає журавлина дрібнопліда, яка занесена до Червоної книги України.

Узагальнена характеристика еколого-туристичних об'єктів по маршруту
«Природні дива Житомирщини»

Об'єкт	Атрактивність	Рекреаційна ємність
Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Плотниця»	Рельєф – плоско-рівнинний, наявність сфагнового болота та лісових галявин, рослини занесені до Червоної книги України, різноманітний тваринний світ	Площа території – 460 га. Допустиме навантаження встановлене для лісів на рівнинних територіях – 3 чол./га. Рекреаційна ємність – 1380 чоловік
Геологічний заказник державного значення «Камінне село»	Рельєф – плоско-рівнинний, водойми відсутні, наявність скупчення великих валунів у лісовому масиві. Є одним з найзагадковіших місць в Україні	Площа 15 га. Допустиме навантаження встановлене для лісів на рівнинних територіях – 3 чол./га. Рекреаційна ємність – 45 чоловік.
Поліський природний заповідник	Рельєф – це поєднання високих піщаних гряд, дюн і валів, що утворилися в льодовиковий період, наявність сфагнових боліт, річок та озер, велика кількість рослин та тварин занесених до Червоної книги України. Флора судинних рослин нараховує 604 види, мохоподібних – 139, водоростей – 376, лишайників – 140, грибів – 42 види. Тваринний світ заповідника налічує 39 видів ссавців, 180 – птахів, 7 – плазунів, 11 – земноводних, 19 – риб, 537 – комах.	Площа 20104 га. Допустиме навантаження встановлене для помірно крутих схилів вкритих лісом – 1,5 чол./га. Рекреаційна ємність – 30156 чоловік.
Словечансько-Овруцький кряж	Рельєф – горбистий, розчленований ярами завглибшки до 20-25 м, кряж складається з пісковиків, рожевих і червоних кварцитів віком 1300-1500 міл. рр., наявність річок, озер та боліт, різноманітна флора та фауна, наявність рослин-ендемів.	Площа 49000 га. Допустиме навантаження встановлене для дуже крутих схилів вкритих лісом – 0,5 чол./га. Рекреаційна ємність – 24500 чоловік

Джерело: власна розробка автора.

Своєрідний ландшафт Плотниці створює сприятливі умови для гніздування лісових і водно-болотних птахів, таких як: сова, дятел, лунь очеретяний, кулик, качка та інші. З ссавців водяться лось, свиня дика, куниця лісова, куниця кам'яна, бобр та ондатра.

Геологічний заказник державного значення «Камінне село» – геологічний заказник місцевого значення. Розташований на схід від села Рудня-Замисловицька Олевського району Житомирської області. Являє собою

скупчення великих валунів. Площа 15 га. Розташований у лісовому масиві на території Замисловицького лісництва.

Найчастіше оперують двома гіпотезами виникнення урочища. Згідно з однією, 20 тис. років тому валуни були принесені льодовиком, що мало ймовірно, оскільки будь-які власне льодовикові відклади та форми рельєфу відсутні в околицях, а сам заказник знаходиться за межами ймовірного поширення Дніпровського заледеніння. За іншою гіпотезою вони являють собою залишки підніжжя древніх повністю зниклих гір, оголені льодовиком від ґрунтових нашарувань, що теж мало ймовірно. Найімовірніше, дані валуни – звичайні денудаційні останці, що є поширеними у межах Українського кристалічного щита загалом та в околицях конкретно.

Поліський природний заповідник – природно-заповідний об'єкт загальнодержавного значення, розташований в Олевському та Овруцькому районах Житомирської області. Заповідник знаходиться в Житомирській області у межиріччі Уборті та Болотниці, які зливаються за його межами і впадають у р. Прип'ять. На півночі заповідник межує з Білоруссю, а на заході з Рівненською областю. Його площа складає 20104 гектари, протяжність території зі сходу на захід – 27 км, а з півночі на південь – 21 км. Адміністративний центр знаходиться в с. Селезівка Овруцького району.

Заповідник засновано з метою збереження типових природних комплексів Полісся, охорони реліктових та ендемічних рослин і тварин та відтворення і збагачення природних лісів Полісся. На території Поліського природного заповідника заборонені всі види господарської діяльності людини: суцільні рубки, меліоративні роботи, мисливство, риболовля, збір грибів та ягід. Заборонене також вільне відвідування заповідника, тому на лісових дорогах і стежках встановлені попереджувальні знаки, аншлаги.

Словечансько-Овруцький кряж (або Овруцький кряж) – височинне пасмо на півночі Житомирської області у межах Овруцького району, залишок стародавніх гірських пасм. Кряж простягається майже на 60 км із заходу на схід від села Червонки до міста Овруча і його східних околиць. Ширина кряжу від 5

до 14-20 км. Середнє перевищення над поверхнею Поліської низовини становить 50-80 м. Максимальні абсолютні висоти – 300-310 м (в західній частині кряжа), максимальна – 330 м (на південь від с. Городець). На північ від кряжа розташовані Поліські болота, які простягаються на 30 км вздовж річки Словечни. Південні схили кряжа круті, північні – пологіші. Поверхня горбиста, розчленована ярами завглибшки до 20-25 м.

Кряж складається з пісковиків, рожевих і червоних кварцитів віком 1300-1500 мільйонів років, а також пірофілітових сланців. Геоструктурно пов'язаний з горстом у північно-західній частині Українського щита. Горст розбитий на окремі блоки в результаті нерівномірних тектонічних рухів, що позначилось на рельєфі.

Основні характеристики пропонованого екологічно-орієнтованого маршруту «Природні дива Житомирщини» ми представили в екологічному паспорті (таблиця 3).

Таблиця 3

Паспорт екостежки по маршруту «Природні дива Житомирщини»

Пункт маршруту	Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Плотниця»	Геологічний заказник державного значення «Камінне село»	Поліський природний заповідник	Словечансько-овруцький кряж
Загальна характеристика території	Розташований в Олевському районі Житомирської області, на північний схід від села Замисловиці	Розташований на схід від села Рудня-Замисловицька Олевського району Житомирської області	Розташований в Олевському та Овруцькому районах Житомирської області	Розташований на півночі Житомирської області у межах Овруцького району. Кряж простягається майже на 60 км із заходу на схід від села Червонки до міста Овруча і його східних околиць
Супутня інформація	Під час екскурсійної програми для переміщення туристів використовується автобус. Для пересування туристів була обрана автобусна компанія Luxexpress, що передбачає комфортні умови в автобусі, кондиціонер, телевізор.			

Назва та вид	Назва – Природні дива Житомирщини. Вид – пізнавальна екскурсія.			
Довжина і тип маршруту	Довжина маршруту – 453 км, пересування переважно автобусом. Тип маршруту – кільцевий.			
Морфометрія	Максимальна точка маршруту – Словечансько-овруцький кряж. Максимальні абсолютні висоти – 300-310 м (в західній частині кряжа), максимальна – 330 м (на південь від с. Городець).			
Оцінка мальовничості	Всі 4 об'єкти по маршруту мають достатньо високий ступінь мальовничості і привабливості для туристів та любителів природи.			
Ємність природно-територіальних комплексів	Рекреаційна ємність – 1380 чоловік	Рекреаційна ємність – 45 чоловік	Рекреаційна ємність – 30156 чоловік	Рекреаційна ємність – 24500 чоловік
Сезонність	З початку травня і до кінця вересня			
Спосіб пересування	Пересування до точок маршруту на автобусі, огляд об'єктів – пішки.			
Час проходження маршруту	Піша ходьба по маршруту – 4 години. Пересування на автобусі – 9 годин 15 хвилин. Перерва на обід - 45 хвилин. Всього тривалість – 14 годин.			
Кількість зупинок	4 зупинки			
Умови руху	Дорога, в деяких місцях заболочення та схили			
На кого розрахований	Груповий маршрут			
Оптимальна чисельність групи	Від 10 до 15 чоловік			
Необхідний рівень підготовки груп	Не потребує спеціальної спортивної підготовки			
Необхідне спорядження	Одяг, який закриває ноги та руки, спортивного типу. Зручне закрите взуття, спортивне або чоботи. Репеленти від комарів. Головний убір у жарку погоду.			
Харчування на маршруті	Передбачена один прийом їжі на протязі маршруту. Кожен турист бере їжу з собою. Можлива польова кухня за бажанням, вартість – 100 грн.			
Рекреаційні можливості маршруту	Можливий збір ягід та грибів (окрім Поліського природного заповідника).			
Необхідні заходи з благоустрою стежки	Настил дощок через тонкі місця, розчищення стежки від впалих дерев.			

Джерело: власна розробка автора

Отже, вважаємо, що запропонований нами екологічно-орієнтований маршрут «Природні дива Житомирщини» може бути включений до пропозицій туристичних фірм як м. Житомира, так і Житомирської області. Відвідавши основні об'єкти подорожі, мандрівники дізнаються багато нового та цікавого

про природні дива та багатства Житомирщини. Вважаємо, що ця поїздка і відпочинок на природі надовго залишать приємні спогади і незабутні враження, а це і є головною метою екологічного туризму.

ВИСНОВКИ

Проведені нами теоретичні та аналітичні дослідження дозволяють нам зробити ряд важливих висновків.

1. Екологічний туризм пройшов певний шлях еволюційного розвитку. На сучасному етапі це – інтегруючий напрям рекреаційної діяльності спрямований на гармонізацію відносин між туристами, туроператорами, природним середовищем та місцевими громадами, що реалізується через екологізацію всіх видів туристської діяльності, охорону природи, екологічну освіту та виховання. Специфіку екологічного туризму ілюструють його основні завдання, функції та принципи. Групи й види екологічного туризму виділяють за різними критеріями.

2. Природно-рекреаційні ресурси Житомирської області є гідною основою для активного розвитку екологічного туризму та його інфраструктури на основі врахування регіональних особливостей. Раціональне та ефективне використання природно-рекреаційних ресурсів Житомирської області надасть можливість значно збільшити прибутковість туристичних підприємств і, у свою чергу, сприятиме наповненню бюджету регіону.

Житомирська область має потужний потенціал природно-заповідного фонду, який є придатним для використання у туристичній діяльності та, відповідно, є передумовою для розвитку екологічного туризму. Зважаючи на це, в основу сталого розвитку області повинна бути покладена політика, спрямована на формування стратегії раціонального природокористування, гармонізацію соціальних, екологічних і економічних пріоритетів, де наявний природно-заповідний фонд відіграватиме неабияку роль у розвитку єдиного народно-господарського комплексу Житомирської області.

3. Із всіх досліджених туристичних агенцій лише чотири, а також туристично-інформаційний центр Житомирської обласної державної адміністрації, можуть запропонувати своїм споживачам тури, де об'єктами показу виступають об'єкти природно-заповідного фонду. Цільова аудиторія – молодь, люди середнього та старшого віку, які надають перевагу активному

відпочинку, знаходиться в гарній фізичній формі, люблять та поважають природу. Середня тривалість турів від 1 до 3 днів. Переважно всі подорожі є актуальними у період із квітня по жовтень. Ціна туристичних пакетів залежить від тривалості подорожі, відстані до об'єктів показу та додаткових послуг, які можуть бути надані туристам. Діапазон цін – від 320 до 1750 грн.

Рівень розвитку екологічного туризму у Житомирській області є незадовільним, що є наслідком відсутності загальної стратегічної спрямованості в діяльності туристичних організацій на розвиток пріоритетних видів туризму; низького рівня сервісного обслуговування; відсутності екологічної свідомості, культури та все ще існуючого у переважній більшості громадян зневажливого ставлення до природи; низького розвитку екологічної інфраструктури та технологій та інш.

4. Житомирська область на сьогодні, на жаль, ще не є «туристичним регіоном». Така ситуація пояснюється слабо розвинутою туристичною інфраструктурою. Водночас у області є стратегічний туристичний потенціал для розвитку внутрішнього туризму в т.ч. екологічного. Основною метою розвитку туризму Житомирщини слід визнати формування й розвиток високоефективного і конкурентоздатного екскурсійно-туристичного комплексу, що забезпечує широкі можливості для задоволення потреб громадян у різноманітних туристичних послугах.

Запропонований нами екологічно-орієнтований маршрут «Природні дива Житомирщини» може бути включений до пропозицій туристичних фірм як м. Житомира, так і Житомирської області. В ході подорожі, мандрівники дізнаються багато нового та цікавого про природні дива та багатства Житомирщини.

Реалізація рекомендованих нами заходів сприятиме: збільшенню інвестиційної привабливості Житомирщини та її туристичного іміджу; збільшенню обсягів туристичних потоків у розрізі різних видів туризму, що сприятиме зростанню надходжень до бюджетів; підвищенню рівню надання послуг туристичними підприємствами; підвищенню зайнятості населення

шляхом створення додаткових робочих місць; підвищенню рівню доходів мешканців Житомирської області; очікується створення районної еколого-просвітницької мережі і туристських центрів з координацією їх діяльності в єдиному Центрі екологічного туризму, суттєве зростання туристського потоку, залучення значного числа місцевих жителів у сферу екологічного туризму, збільшення доходів від екотуристської та еколого-просвітницької діяльності, зростання фінансової підтримки від місцевих спонсорів. Окрім того, розвиток екологічного туризму на основі мережі природно-рекреаційних ресурсів гарантує збереження їх рекреаційного потенціалу Житомирщини на майбутнє, а також сприятиме розвитку культури й відтворенню народних традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабкин А.В. Специальные виды туризма: учеб. пособие / А.В. Бабкин. – Ростов н/Д: Феникс, 2008. – 251 с.
2. Бейдик О.О. Рекреаційні ресурси України: навч. посіб. / О.О. Бейдик. – К.: Альтерпрес, 2011. – 462 с.
3. Бейдик О.О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії / О.О. Бейдик. – К.: Палітра, 1997. – 130 с.
4. Дмитрук О.Ю. Екологічний туризм: Сучасні концепції менеджменту і маркетингу: навч. посіб. – 2-е вид., перероб. і доп. / О.Ю. Дмитрук. – К.: Альтерпрес, 2004. – 192 с.
5. Дмитрук О.Ю., Дмитрук С.В. Екотуризм: Навчальний посібник – К.: Альтерпрес, 2017. – 358 с.
6. Екологічний паспорт Житомирської області 2018 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ecology.zt.gov.ua/EcoPasport2018.pdf>
7. Екологічний туризм: навчальний посібник / В.І. Вишневецький. – К.: Інтерпрес ЛТД, 2015. – 140 с.
8. Кекушев В.П. Основы менеджмента экологического туризма / В.П. Кекушев, В.П. Сергеев, В.Б. Степаницкий. – М.: Изд-во МНЭПУ, 2001. – 60 с.
9. Любіцева О.О. Туристичні ресурси України: навч. посіб. / О.О. Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук. – К.: Альтерпрес, 2007. – 369 с.
10. Храбовченко В.В. Экологический туризм: учеб.-метод. пособие / В.В. Храбовченко. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 208 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Систематизація визначень поняття «екологічний туризм»

Група	Визначення	Автори (організації)	Критерії систематизації
I	Екологічний туризм – це вид туризму (відпочинок) у відносно незабрудненій природній території; що передбачає: збереження навколишнього середовища; мінімізацію негативного впливу на навколишнє середовище та покращання його стану; з метою: фізичного та духовного просвітництва; врахування інтересів місцевого населення та покращення його добробуту.	Г. Цебаллос-Ласкурейн, Г. Міллер, Міжнародна екотуристична організація, Робоча група з екотуризму Німеччини, О. Дмитрук, Е. Ледовских, Н. Моралева, А. Дроздов, В. Кекушев, В. Сергеев, В. Степаницкий, Всесвітній фонд захисту природи, Організація екотуризму США та ін.	Спільні характеристики екотуризму, які визначають основні тенденції розвитку туризму впродовж останніх десятиліть.
II	Екологічний туризм – це невід’ємна частина інших видів туризму; м’який, тихий, немасовий, спокійний, нетечнізований – альтернативний вид туризму; соціальна та культурна відповідальність; інтактний (безпосередній) контакт з природою.	Й. Криппендорф, П. Хасслахер, К.-Х. Рохліц, Д. Крамер, В. Кифяк, Н. Мамаєва та ін.	Екотуризм визначається не лише як новий альтернативний вид туризму, а й як комплексна характеристика, що притаманна більшості видів туризму, які виникали на противагу масовому туризму.
III	Екологічний туризм – це комплексна концепція: екологізація пропозиції (лише екологічно чисті продукти, екологізація асортиментної політики); з одного боку, визначається як ринкова ніша, з іншого – як лише позитивний вплив людини на природу (невиснажливе використання та збереження для майбутніх поколінь); зміна ставлення до природи – зі споживацького на дбайливе.	С. Скибинський, Л. Іванова, О. Моргун, Е. Арсеньєва, А. Кусков, Н. Феоктистова, Т. Бочкарева, Т. Лужанська, С. Махлинець, Л. Тебляшкіна та ін.	Концептуалізація туристичних продуктів зумовлена еволюцією потреб суспільства під дією визначених факторів.

Джерело: складено автором з використанням [1], [4], [5], [10].

Додаток Б**Структура природно-заповідного фонду Житомирської області***

Категорії територій та об'єктів ПЗФ	Кількість, од	Площа, га
Природні заповідники загальнодержавного значення	2	50976,84
Заказники загальнодержавного значення	10	6757,0
Заказники місцевого значення	146	78474,33
Пам'ятки природи загальнодержавного значення	2	51,0
Пам'ятки природи місцевого значення	35	93,69
Ботанічні сади загальнодержавного значення	1	35,4
Дендрологічні парки місцевого значення	3	14,9
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва загальнодержавного значення	5	119,8
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення	18	228,67
Разом	222	136751,63
Фактична площа ПЗФ**		136751,63
% фактичної площі ПЗФ від площі АТО		4,6

Джерело: [19].

*Станом на 01.01.2018 р; **Сумарна площа територій та об'єктів ПЗФ без урахування площі тих об'єктів ПЗФ, що входять до складу територій інших об'єктів ПЗФ

Додаток В

Рейтингова оцінка об'єктів природно-заповідного фонду Житомирської області (загальнодержавного значення)

Найменування туристичних ресурсів	Експертна оцінка			Загальний рейтинг
	Туристична значущість	Доступність	Стан збереження	
Поліський природний заповідник (Олевський та Овруцький райони)	5	2	4	11
Древлянський природний заповідник (Народицький район)	3	2	4	9
в т.ч. ботанічні заказники				
Урочище «Модрина» (ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, Новоград-Волинський район)	4	4	4	12
Урочище «Корніїв» (ботанічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, Овруцький район)	4	3	4	11
в т.ч. лісові заказники				
Поясківський (Олевський район)	4	3	4	11
Туганівський (Новоград-Волинський район)	4	4	4	12
в т.ч. ландшафтний заказник				
Плотниця (Олевський район)	4	3	4	11
в т.ч. гідрологічні заказники				
Дідове озеро (заболочене озеро та прилеглі болота) (Овруцький район)	5	3	4	12
Забарський (охороняється болото, розташоване у реліктовій долині) (Ємільчинський район)	4	3	4	11
Червоновільський (заболочений сосновий ліс) (Новоград-Волинський район)	4	4	4	12
в т.ч. зоологічні заказники				
Казява (Новоград-Волинський район; оселення бобрів, ондатр та копитних)	4	4	4	12
Кутне (Овруцький район; гніздяться болотні птахи, та є	4	3	4	11

оселенням для бобрів і ондатр)				
--------------------------------	--	--	--	--

Продовження додатку В

Орнітологічний загальнодержавний заказник «Часниківський» (Смільчинський район; місце оселення глухарів та чорних лелек)	5	4	4	13
Інші природні об'єкти				
Ботанічний сад Житомирського національного агроекологічного університету	4	5	5	14
Всього	58	47	57	162
% використання	83	67	81	77

Додаток Г

Складові структурних елементів екологічної мережі в розрізі одиниць адміністративно-територіального устрою Житомирської області

Загальна площа, тис.га	Загальна площа екомережі, тис.га	Складові елементи екомережі, тис. га											
		об'єкти ПЗФ	водно-болотні угіддя	відкриті заболочені землі	водоохоронні зони	прибережні захисні смуги	ліси та інші лісовкриті площі	курортні та лікувально- оздоровчі території	рекреаційні території	землі під консервацією	відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом	пасовища, сіножаті	радіоактивно забруднені землі, що не використовуються в
2982,7	1836,1	136,5	30,3	101,0	163,5	55,4	1094,3	0,2	0,5	3,9	37,5	315,1	34,4

Джерело: [6].

Додаток Д

Туристичне районування Житомирської області

Туристичний регіон	Туристичний район	Туристичний підрайон	Туристична зона (центр)	Види туризму
Поліський (м. Рівне)	Житомирський (м. Житомир)	Південний (м. Житомир)	Житомирська (м. Житомир)	Промисловий, діловий, науковий, культурно-пізнавальний, релігійний, етнографічний, екологічний , лікувально-оздоровчий, сільський (зелений), спортивний, аматорський
			Бердичівська (м. Бердичів)	Промисловий, культурно-пізнавальний, релігійний, етнографічний, екологічний , лікувально-оздоровчий, сільський (зелений), спортивний, аматорський
			Новоград-Волинська (м. Новоград-Волинський)	Промисловий, культурно-пізнавальний, релігійний, етнографічний, екологічний , лікувально-оздоровчий, сільський (зелений)
			Радомишльська (смт. Радомишль)	Культурно-пізнавальний, етнографічний, екологічний , промисловий, сільський (зелений), спортивний, аматорський
			Любарська (смт. Любар)	Культурно-пізнавальний, етнографічний, сільський (зелений), спортивний
		Північний (м. Коростень)	Овруцька (м. Овруч)	Культурно-пізнавальний, релігійний, етнографічний, екологічний , сільський (зелений), спортивний
			Олевська (м. Олевськ)	Культурно-пізнавальний, етнографічний, екологічний , сільський (зелений)
			Коростенська (м. Коростень)	Промисловий, діловий, культурно-пізнавальний, етнографічний, спор-

			тивний
--	--	--	--------

Джерело: [8].

Додаток К

Проблеми, що виникають на шляху впровадження практики екологічного туризму

На державному рівні	
1.	Недосконалість законодавчої та нормативно-правової бази особливо – податкової політики, візової системи, правил землекористування.
2.	Відсутність стратегії та конкретних планів розвитку екотуризму на базі ООПТ і СТ.
3.	Відсутність розмежування повноважень органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування у сфері туристично-рекреаційних комплексів.
4.	Низька ефективність функціонування наявних об'єктів курортно-рекреаційного комплексу.
На обласному рівні	
5.	Відсутність або низька комфортність інфраструктури.
6.	Обмежений набір послуг туристично-рекреаційних послуг.
7.	Обмежений набір послуг туристично-рекреаційних послуг.
8.	Пасивність маркетингової та інформаційно-рекламної діяльності.
9.	Зношеність основних засобів ТРК.
10.	Поступове виснаження лікувальних і природно-кліматичних ресурсів.
11.	Відсутність докладної інформації про райони проведення турів та еколого-пізнавальних програм у ООПТ і СТ області.
12.	Низька кваліфікація кадрів, внаслідок відсутності ступеневої системи освіти у сфері ТРК.
13.	Відсутність механізмів визначення допустимих рекреаційних навантажень і моніторингу екологічних наслідків туризму.
14.	Відсутність спеціалізованої інформації, наприклад, списків видів рослин і тварин з коментарями, переліків рідкісних і зникаючих видів та ін.
15.	Відсутні спеціалізовані структури, здатні організувати і координувати процес розвитку екологічного туризму на обласному рівні.

Джерело: власна розробка автора.

Пріоритетні стратегічні напрями розвитку туризму в Житомирській області

№ з/п	Стратегічні напрями	Стратегічні завдання	Очікувані результати від реалізації стратегічних напрямів та індикатори
1.	Розвиток екологічного туризму	Сприяння розвитку екологічного туризму шляхом встановлення туристичних позначень, знаків, покажчиків навколо туристичних об'єктів; дистанційне навчання та консультування кадрів у сфері екологічного туризму; організація курсів іноземних мов для туристичних операторів; створення мережі туристсько-екскурсійних маршрутів та реалізація заходів з розвитку мережі пішохідних туристських маршрутів; запровадження та популяризація еко-орієнтованих турів вихідного дня, екскурсійних турів у міжсезонний період.	Результати: розширення використання наявного туристичного потенціалу та підвищення привабливості об'єктів екологічного туризму; формування регіонального Інтернет-ресурсу про туристичну Житомирщину; створення на базі веб-порталу
2.	Сприяння розвитку внутрішнього туризму і реклама місцевих еко-орієнтованих туристичних продуктів	Створення карти туристичних маршрутів Житомирщини; проведення спеціалізованих заходів для реклами туристичного потенціалу; створення туристичної веб-сторінки на сайті Обласного-туристично інформаційного центру; розробка та встановлення інформаційних щитів про туристичні об'єкти області вздовж основних туристичних маршрутів; представлення області на національних та міжнародних туристичних виставках в Україні та за кордоном.	облдержадміністрації єдиної туристичної інформаційної системи регіону; збільшення чисельності внутрішніх туристів; збільшення обсягів продажу регіональних екологічно-орієнтованих туристичних продуктів; розробка нових комплексних туристичних продуктів,
3.	Покращення екологічного стану та використання рекреаційних зон	Облаштування відпочинкових, оздоровчих, паркових зон та об'єктів природного середовища; впровадження заходів щодо поліпшення екологічного стану річок, підготовка інвестиційної пропозиції щодо створення бальнеологічного оздоровчого центру на базі родовищ радонових	інфраструктури та сфери послуг навколо ООПТ; створення системи інформування туристів; створення нових

		<p>мінеральних вод; дослідження стану водних об'єктів та рекреаційних зон на них, встановлення на місцевості водноохоронних зон та прибережних смуг; спорудження та облаштування зупинок туристичних автобусів для забезпечення відпочинку водіїв та пасажирів вздовж туристичних маршрутів.</p>	<p>робочих місць.</p> <p>Індикатори: кількість туристичних маршрутів; кількість об'єктів туризму; динаміка чисельності туристів та екскурсантів; обсяги надходжень до бюджету від туристичної діяльності; кількість зайнятих у сфері туризму.</p>
--	--	--	---

Джерело: власна розробка автора.

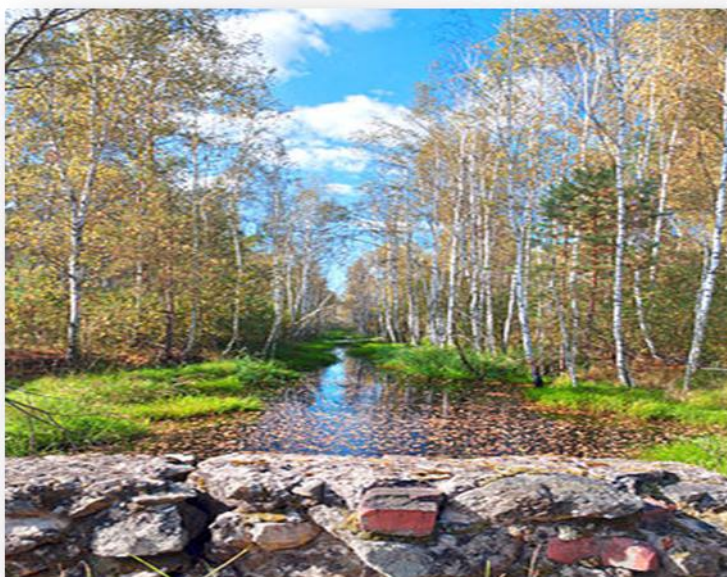

Рис. 1 Ландшафтний заказник загальнодержавного значення «Плотниця»

Рис. 2 Геологічний заказник державного значення «Камінне село»

Рис. 3 Поліський природний заповідник

Рис. 4 Словечансько-Овруцький кряж